

GRADSKA TRŽNICA (*EMPORIUM*) RIMSKOG NINA (*AENONA*)

Boris ILAKOVAC
Zadar
Sv. V. Paulskog 7

UDK: 904(497.5) Nin
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 12. XI. 1996.

Na osnovi zamijećenih analogija s gradskim tržnicama u Jaderi i u Salonu, kao i po njihovom urbanom smještaju i povezivanju s gradskim vratima, glavnim gradskim ulicama, zatim u odnosu na gradski zid i položaj trase akvedukta, kao i njihova blizina pored gradskog pristaništa i pristupnog mosta kao u *Enoni*, tvrdim da u još neurbaniziranom gradskom prostoru Nina, na *sl. 1 i 2* pod oznakom E, treba prepoznati negdašnju gradsku tržnicu *Enone*. Uočene analogije ujedno nam otkrivaju da su već u najranije doba rimskoga carstva urbanisti koji su djelovali na području rimske provincije Dalmacije, a posebno na tlu stare Liburnije, imali jasnu i po funkciji razrađenu i dosta ujednačenu shemu kako se planski rješavaju pojedini urbani problemi.

Nepoznanica je li i rimska Enona imala svoju gradsku tržnicu (*emporium*)¹ nametala se u toku rada na pronalaženju uzroka zašto je hramski forum u Ninu morao biti tako nisko sagradjen,² zatim, zašto je kasnije sagradjeni akvedukt Enone bio tako projektiran da udje u naselje baš pored južnih gradskih vrata,³ kao i u vezi s rješavanjem nepoznanice, zašto je položaj za gradnju novog rimskog pristaništa bio odabran uz obalu Zadarskog kanala, odnosno Virskog mora, a ne pored obale Enone.⁴

¹ R. CAGNAT-M. BESNIER, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* III/II, 1743, s.v. mercatura. ISTI, *sp. dj.* 1783, s. v. emporium.

² B. ILAKOVAC, Zašto je rimski forum u Ninu (Aenona) morao biti nisko sagradjen, *Diadora* 16/17, Zadar, 1995, 201.

³ ISTI, *Aquaeductus Aenonae*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 16-17, Zadar, 1969, 265. ISTI, Izvještaj o sondažnim radovima u Ninu, *Diadora* 5, Zadar, 1970, 171. ISTI, Rimski akvedukti na području sjeverne Dalmacije, Zagreb, 1982, 107.

⁴ ISTI, Urbanizacija antičke Enone (Aenona) i rimsko pristanište "Kremenjača", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 35(22), Zadar 1997, 83 d.

S tim je u vezi zapažen i još uvijek pretežito neizgradjen velik dio gradske površine današnjeg Nina na sl. 1 i 2 označen slovom E. Manji dio te velike gradske površine pokriva danas monolitna betonska ploča veličine 50m x 25m, sagradjena nakon 1945. godine za nogomet i košarkaško igralište. Sa sjeverne su strane samo dvije stambene zgrade, lijeva (zapadna), zapuštena dvokatnica sagradjena prije prvog svjetskog rata i istočno pored nje privatna dvokatnica sagradjena nakon 1945. godine.

Na istočnoj strani iz nepokošene trave izbijaju ostaci zidane ruševine orijentirane okomito na gradske zidine kao medja između dvaju privatnih posjeda. S južne je strane površina E jasno ogradjena položajem ostataka rimskog gradskog zida (GZ) širokog šest rimskih stopa (= 178 cm, *sl. 1*). Sada zapadnu stranu površine E ogradjuje negdašnja Glavna ulica, na *sl. 1 i 2* označena sa GU.⁵ Taj srednjovjekovni uzak put tek je nakon 1945. godine proširen i produžen preko srušenih ostataka srednjovjekovnog, odnosno rimskoga zida da bi se spojio s također novosagradjenom izvangradskom obilaznicom koja spaja Donji most (na *sl. 1* označen brojem 1) s Gornjim mostom, pod brojem 3. Produžena Glavna gradska ulica kao i spomenuta obilaznica izgradjene su da bi se rasteretile pretijesne i nesuvremene gradske ulice, a tranzitni promet skrenuo izvan grada.

Iako je prostor južno od gradskog zida umjetno nasut, a djelomice se i obradjuje, spomenuta je površina E za oko 100 centimetara viša od izvangradskog okoliša kao posljedica akumulacije rimskih i post-rimskih ruševina kao i stvaranja humusa.

Na zapadnoj strani uz produženu Glavnu ulicu (GU) kao i uz južni gradski zid (GZ) poredano je dvadeset velikih kamenih ulomaka s rimskih monumentalnih zgrada: dva dobro očuvana korniša, dvije velike kamene baze, zasigurno donešeni s rimskog hrama, dok je treća baza znatno manja. Ostali veliki kameni blokovi dosta su oštećeni, ali je na svakom vidljiv trag klesarske obrade s poznatim profilima koji dokazuju rimsko porijeklo.

Tlocrtne karte Nina od renesanse pa do danas nisu izostavile označavanje te velike gradske površine (E) koja je na austrijskoj katastarskoj karti Nina iz 1826. godine označena kao poljoprivredna površina, *sl. 2*. Treba istaknuti da su sve starije raspoložive karte Nina, uz istočnu stranu te velike površine (E) ucrtale i položaj starohrvatske crkve Sv. Marka, na *sl. 1* označeno slovima SM. Izgradnjom spomenutog nogometnog igrališta ta je crkva do temelja porušena.⁶

⁵ L. JELIĆ, Spomenici grada Nina, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* n.s. sv. 4, Zagreb, 1900, na sl. 63 na priloženom tlocrtu Nina iz 19. stoljeća ta je gradska prometnica označena kao "Glavna ulica. ISTI, Spomenici grada Nina, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* n.s. sv. 5, Zagreb, 1901, 188, ističe da je Glavna ulica bila od najstarije dobi do 14. stoljeća glavna žila kucavica gradskog života. Godine 1996. imenovan je Odbor koji će nanovo imenovati gradske ulice Nina.

⁶ L. JELIĆ, (sp. dj. sv. 5, Zagreb, 1901, 188) navodi da se do rimskih južnih vrata nalazila crkva Sv. Marka koja je godine 1646. izgorjela. I. PETRICIOLI, Osvrt na nin-

Opće je poznato da su srednjovjekovne pa stoga i starohrvatske gradske crkve skoro bez izuzetka bile sagrađene uz neki pripadajući mjesni trg. Na *sl. 1* i *2* vidljivo je da je i starohrvatska crkva Sv. Marka bila sagrađena uz istočnu stranu sada bivšeg gradskog crkvenog trga, na ovdje priloženoj karti Nina iznačenog slovom E, *sl. 1*. Ako još uvijek neizgrađenu površinu Nina E kao i starohrvatsku crkvu Sv. Marka spominju sve karte Nina, ako se to do nedavno poljoprivredno područje počelo izgrađivati tek početkom 19. stoljeća, pitamo se, što se događalo s tom površinom u još starije doba, od rimskih vremena pa do 10. stoljeća? Da li je taj dio današnjega Nina postrimska urbana tvorevina ili naslijedje još is doba Rima?

Ako je položaj gradskih prometnica Nina u toku jednog tisućljeća, od ranog srednjeg vijeka pa skoro do danas ostao skoro neizmjenjen, ako se izuzmu znatne redukcije nastale skoro tisućgodišnjim zatiranjem gradskog života, u kakvom je stanju mogla biti kasnorimska Enona? Kraj antike Enona sigurno nije dočekala u mladenačkom ruhu novosagrađenoga grada iz prvog stoljeća nakon Krista, već kao zapušteni starac koji je i svojom vanjštinom ukazivao da povijesnu pozornicu i ovdje zauvijek napušta tisućgodišnji društveni poredak koji je čovječanstvu ostavio toliko dobra, ali koji se izživio, istrošio, ostavljajući u naslijedje neprolazne tekovine na kojima je postrimsko doba otpočelo svoj novi hod. Stoga držimo da je i spomenuti, a danas zapušteni gradski prostor Nina (E) neuočeni i nedefinirani bivši gradski trg ranocarske Enone.

Zna se da je rimska Enona imala svoj hramski forum koji je prvenstveno bio namijenjen obavljanju vjerskog i carskog kulta, kao i vodjenju društveno-političkog života municipija Enone.⁷ Koja je namjena mogla biti velikog mjesnog trga (E)? Ne jedna, već više analogija ukazuju da je taj dio gradske površine pored gradskog zida (GZ) bio urbano namijenjen izgradnji gradske tržnice Enone.

Projektiranje i gradnja gradskih tržnica u doba ranog rimskog carstva *pored gradskog zida* nije neka arheološka novost, što više, takva je praksa svojevrsni putokaz gdje bismo trebali očekivati i tražiti smještaj rimskodobnih gradskih tržnica. Po urbanističkom planu tako je bila smještena i tržnica kolonije Jader, na *sl. 3 označena slovom E*.⁸ Dok je tržnica Jadera bila znalački smještena s unutarne strane gradskoga zida, pored dobro zaštićene gradske luke i mjesnog pristaništa, tržnica Enone bila je smještena takodjer uz gradski zid (GZ) i nadomak snažne rijeke i nedalekog rimskog mosta, na *sl. 1*

ske gradjevine i umjetničke spomenike srednjega i novoga vijeka, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 16-17, Zadar, 1969, 338. F. AMOS-RUBE. Ninske crkve u dokumentima iz godine 1579. i 1603, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 16-17, Zadar, 1969, 554.

⁷ M. SUIĆ, Antički Nin (Aenona) i njegovi spomenici, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 16-17, Zadar, 1969, 88. ISTI, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 1976, 160. B. ILAKOVAC, Zašto je rimski forum ..., 201.

⁸ M. SUIĆ, *Antički grad* ..., 199, sl. 134.

označenog brojem 1. Taj je *rimski most*⁹ povezivao gradsku tržnicu (E) s novosagrađenim rimskim pristaništem, ali ne pored Enone, već na obali Zadarskog kanala,¹⁰ zatim s cestom za rimsku koloniju Jader kao i s rimskim gospodarskim dobrima (vilama rustikama) razasutim po tada veoma izduženom poluotoku, danas otoku Viru.¹¹ Po sličnom urbanom planu, pored gradskog zida, bila je sagrađena i tržnica kolonije Salone,¹² *sl. 4.*

Tržnica Enone bila je locirana uz južna *gradska vrata*, na *sl. 1* označena s GVI.¹³ Tržnica Jadera također se nalazila pored gradskih vrata, u srednjem vijeku nazivana Morska vrata (*Porta marina*), kasnije Vrata Sv. Krševana.¹⁴ Gornji dio tih gradskih vrata ukrašen je dijelovima originalnih rimskih gradskih vrata, odnosno slavoluka, *sl. 5.* Za nas je spomenik posebno zanimljiv jer se iznad luka u cijelosti sačuvao sljedeći rimski natpis:¹⁵

MELIA ANNIANA IN MEMOR(iam) C(ai) L(aepici)
Q(uinti) F(ili) SER(gia) BASSI MARITI SVI
EMPORIAM STERNI ET ARCVM FIERI ET STATVAS SVPERPONI
TEST(amento) IVSS(it) EX SESTERIVM DC (milibus)
D(educta) VIGESIMA P(opuli) R(omani)

U slobodnom prijevodu: U spomen na svoga supruga Kvinta Lepika Basa, sina Kvintova, upisanog u tribus Sergijevaca, a na osnovu oporuke, dala je Melija Anijana poplaćati tržnicu, podići slavoluk i ukrastiti ga kipovima za 600000 sestercija, plativši državi (u ime poreza na nasljedstvo) jednu dvanaestinu (= 5%).¹⁶

-
- ⁹ ISTI, Novi antikni epigrafički spomenik iz Nina, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 52, Split, 1950, 53. B. ILAKOVAC, Postanak i razvoj ninskih (Aenona) mostova, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3, s. 28/29, Zagreb 1996, 73 d.
- ¹⁰ Z. BRUSOĆ, Istraživanje antičke luke kod Nina, *Diadora* 4, Zadar 1968, 203.
- ¹¹ ISTI, Privlaka kod Zadra, arheološko-topografski podaci, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 20, Zadar, 1973, 419.
- ¹² B. ILAKOVAC, Jedan forum u rimskoj Saloni sigurno je poznat, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 9, Zagreb 1992, 63, uz navode starije literature.
- ¹³ L. JELIĆ, *Spomenici*, sv. 5, Zagreb 1901, 187 o položaju južnih rimskih gradskih vrata.
- ¹⁴ V. BRUNELLI, *Storia della città di Zara*, Venezia 1913, 126, *sl. 44.* I. PETRICIOLI, Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije, *Zbornik Instituta za historijske nauke* II, Zadar, 1958, 118. ISTI, Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija, *Diadora* 3, Zadar, 1965, 182.
- ¹⁵ CIL III, 2922 = 9987. V. BRUNELLI, *sp. dj.* 126. J. MEDINI, Epigrafički podaci o munificencijama i ostalim javnim gradnjama iz antičke Liburnije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti* (3), Zadar, 1969, 56. M. SUIĆ, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981, 200.
- ¹⁶ J. MEDINI, *sp. dj.* 56.

u starini Glavnom ulicom (GU), povezivala je preko gradske tržnice južna, glavna gradska vrata (GV1) s istočnim, na *sl. 1* označeno s GV2. Da je sa zapadne strane na gradsku tržnicu Enone bila usmjerena i treća gradska ulica, na *sl. 1* označeno sa ZU, dokazuje ostatak zida rimske zgrade s mozaičkim podom kao i podzemna olovna cijev s natpisom.²⁶

Tržnica u Jaderu bila je locirana uz *decumanus maximus*,²⁷ dok je u Saloni uz gradsku tržnicu (E) prolazila glavna gradska magistrala, *cardo maximus*, koja je povezivala *Porta Caeserea* za zapadnim dijelovima grada.²⁸

Dok za Jader raspoložemo ne samo s epigrafičkim dokazom o postojanju gradske tržnice, već i arheološkim nalazima,²⁹ u Enoni je zatečen sljedeći ulomak kamenog natpisa:

Q(intus) BAEBIVS F(ilius) ZVPRI(cus)
AEDILIS TA(bern)AM PERGV(lam) MAENIANV(m) ...
R(ei) P(ublicae) D(edit)³⁰

U slobodnom prijevodu: Edil Kvint Bebije ... Zuprik dao je za opće dobro pored gradskog zida (?) sagraditi trgovačku radnju (taberna) i prizidanu nadstrešnicu (pergula).

Taberne su bile uobičajeno arhitektonsko okruženje rimskih foruma raznih namjena.³¹ Natpis spominje izgradnju samo jedne taberne ne navodeći je li to bila obrtnička, odnosno trgovačka radnja.³²

Kao zaštitu od sunca i od kiše rimsko je graditeljstvo koristilo prastaru, već u doba neolita poznatu gradjevinsku novinu - otvoreni trijem - kojeg se krovšte s jedne strane oslanjalo na puni zid, a na suprotnoj na niz stupovlja, greda i rogovlja. Ako je rimsko graditeljstvo izvelo takvu konstrukciju u obradjenom kamenu, s umjetničko-arhitektonskim vrijednostima, bilo je uobičajeno nazivati je *porticus*.³³

Zadar, 1969. 87 d. B. ILAKOVAC, Zašto je rimski forum u Ninu (Aenona) morao biti nisko sagradjen, *Diadora* 16/17, Zadar 1995. 201 d.

²⁶ L. JELIĆ, Spomenici grada Nina, sv. 4, 1900. 190.

²⁷ M. SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, 129. ISTI, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981. 191.

²⁸ E. DYGGVE, *Recherches a Salona*, Copenhagen 1928. 17 d i Plan B.

²⁹ M. SUIĆ, Novija arheološko-topografska istraživanja antičkog Jadera, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, knj. 2, Zadar, 1958. 39 d.

³⁰ CIL III 14322⁴, J. MEDINI, Epigrafički podaci o munificencijama, 53. M. SUIĆ, *Antički Nin (Aenona) i njegovi spomenici*, 91.

³¹ O forumima v. M. SUIĆ, *Antički grad*, 155 d.

³² Na primjer: *taberna libraria*, knjižara; *t. argentaria*, mjenjačnica; *t. vinaria*.

³³ M. SUIĆ, *Antički grad*, 156. ISTI, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981. 208. Za nalaze trijemova (portikata) rimskih vila urbana u Zadru up. B. ILAKOVAC, Ostaci antičke zgrade u Zadru, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 60, Split, 1958. 43. ISTI, Prilog arhitekturi i urbanizmu Jadera, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 9, Zadar, 1962. 219. ISTI, Novi nalaz ostataka rimskih zgrada u Zadru, *Diadora* 2, Zadar, 1962. 271.

Analogni smještaj gradske tržnice (E) nalazimo i u Saloni gdje je emporij bio smješten pored najbolje očuvanih i arhitektonski ukrašenih istočnih gradskih vrata, tzv. *Porta Caesarea*,¹⁷ sl. 4.

Nakon formiranja gradske tržnice urbanisiti su u Enonu uveli *gradski vodovod* u naselje s južne strane.¹⁸ Prvo su pomoću visokog nosača akvedukta prebacili tekuću vodu na suprotnu obalu rijeke, na sl. 1 označeno brojem 2. Prešavši gradski zid vodovodna je konstrukcija prvo prošla uz gradsku tržnicu (E) i tek tada nastavila prema Forumu i ostalim dijelovima grada. Stoga je očekivati da je i na gradskoj tržnici Enone takodjer bio postavljen *javni zdenac (lacus)* kao npr. u rimskoj Kisi (Novalja)¹⁹ i u koloniji Saloni. Da je i tržnica Jadera (E) bila opskrbljena pitkom vodom ne samo pomoću starih zdenaca,²⁰ već i tekućom vodom iz akvedukta,²¹ naslućuje se na osnovi raspoložive arheološke dokumentacije. Na području susjedne jugozapadne insule otkrivene su gradske terme,²² a nedaleko i vila urbana ukrašena mozaičkim podovima i s ostacima podzemne vodovodne instalacije.²³ Tako je i u Saloni gradski vodovod bio prvo doveden do gradske tržnice gdje je pored *Porta Caesarea* i gradskog zida bio sagradjen i javni zdenac, *nimfej*, na sl. 4 označen slovom N.²⁴

Tek s rubnog sjevernog dijela gradske tržnice Enone počinjale su glavne *gradske prometnice, cardo maximus*, na sl. 1 označen s CM, koji je povezivao gradsku tržnicu s hramskim forumom (F) i zgradama javne uprave.²⁵ Druga, istočna gradska magistrala, nazivana

¹⁷ H. KÄHLER, Die Porta Caesarea in Salona, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 51, Split, 1940, 1 d. B. ILAKOVAC, Jedan forum u rimskoj Saloni ..., 63 d.

¹⁸ ISTI, Izveštaj o sondažnim radovima u Ninu, *Diadora* 5, Zadar, 1970, 171. ISTI, Zašto je akvedukt za rimsku Kisu (Cissa) na otoku Pagu sagradjen neočekivano visoko iznad mora, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 34, Zadar, 1992, 11 d.

¹⁹ ISTI, Javni zdenac (lacus) rimskog akvedukta Škopalj-Novalja na Pagu, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36, Zadar, 1994, 1 d.

²⁰ Za rimskodobne zdence u Zadru: I. PETRICIOLI, Arheološki radovi u Zadru, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 53, Split, 1952, 263. B. ILAKOVAC, Dva antična zdenca u Zadru, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 4-5, Zagreb, 1959, 453. M. SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 1976, 183, sl. 121. B. ILAKOVAC, Glina kao vodoizolaciono sredstvo u rimskom graditeljstvu, *Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru*, Zagreb, 1980, 81. I. FADIĆ, Ime prokonzula Cn Thamphillia na zdencu foruma u Zadru, *Arheološki vestnik* 37, Ljubljana, 1986, 409.

²¹ B. ILAKOVAC, *Rimski akvedukti*, 147 d.

²² M SUIĆ, Novija arheološko-topografska istraživanja antičkog Jadera, *Zbornik Instituta za historijske nauke* knj. 2, Zadar, 1958, 43. ISTI, *Antički grad*, 165.

²³ B. ILAKOVAC, Prilog arhitekturi i urbanizmu Jadera, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 9, Zadar, 1962, 219.

²⁴ H. KÄHLER, sp. dj. 18. W. GERBER, *Forschungen in Salona* I, Wien 1917, 139 d.

²⁵ M. SUIĆ, Nin u antici, *Nin, problemi arheoloških istraživanja*, Zadar, 1968, 48. ISTI, Antički Nin (Aenona) i njegovi spomenici, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 16-17,

Natpis ne koristi taj gradjevinski termin nego višeznačnu i u natpisima rijetku natuknicu *pergula*.³⁴

Dok su taberne bile uobičajena arhitektonska pratnja hramskih foruma,³⁵ *pergulu* kao neki prizidak ne bih očekivao u sastavu sakralnih i monumentalnih javnih zgrada koje su bile najviše arhitektonsko i urbano dostignuće svakog rimskog grada. Stoga pod izrazom *pergula* pretpostavljam jednostavnu i skromno izvedenu nadstrešnicu koja je bila uz nešto prislonjena i dozidana. Da li uz privatni zid neke kuće, uz javnu zgradu, trgovačku radnju (*taberna*) ili uz gradski zid, ostalo je nedorečeno.

Poruka s natpisa edila Kvinta Bebija Zuprika bila bi bar malo jasnija da nije upotrijebio riječ *maenianum*.³⁶ Naš latinsko-hrvatski rječnik tu natuknicu nema, ali donosi da je Gaj Maenius, konzul iz 358. prije Krista, prvi sagradio na svojoj kući balkon (*logga*) koji se po njemu naziva *maeniniana* (vjerojatno *maeniana*).³⁷

Još je više zbunjujuće što čuveni Glosar *maenianum* dovodi u vezu s grčkom riječi *heksotra* (*machina scenica*).³⁸ Daleko najopsežnije tumačenje nalazimo kod G. Lafaye, koji *maenianum* opisuje kao gradjevinsko-arhitektonsku novinu, ogradjenu izbočinu na prvom katu zgrade,³⁹ ili kao balkon povrh portikata na forumu gdje su se nalazile razne trgovačke radnje (*taberne*).⁴⁰ Takvo tumačenje prihvaća i M. Suić.⁴¹

*

Navedene analogije s gradskim tržnicama u Jaderu i u Saloni, uključivši i lokaciju novootkrivene gradske tržnice u Enoni, otkrivaju da su već u najranije doba rimskog carstva, urbanisti koji su djelovali na području rimske provincije Dalmacije, a posebno na tlu stare Liburnije, imali potpuno jasnu i po funkciji razradjenu shemu kako se planski rješavaju pojedini urbani problemi. Ne pojedinačno i nezavisno, već u medjuzavisnoj funkcionalnoj vezi s najvažnijim i pri-

³⁴ Prema M. DIVKOVIĆU, *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb, 1900. prevodi natuknicu *pergula* kao prinovak na kući, mjesto za motrenje zvijezda i kao bludilište.

³⁵ M. SUIĆ. *Antički grad*. 156. ISTI. *Zadar u starom vijeku*, 206.

³⁶ J. MEDINI. Epigrafički podaci o munificencijama i ostalim javnim gradnjama iz antičke Liburnije. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti* (3). Zadar, 1969. 53. dovodi natuknicu u vezu sa *moenia*, *-ium*.

³⁷ M. DIVKOVIĆ. *sp. dj.* s.v. Maenius.

³⁸ *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*. Tom V. Leipzig 1885. 165. s.v. *maenianum*. na str. 340 s.v. *maenium*.

³⁹ G. LAFAYE. *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* III/II. 1493. s.v. *maenianum*.

⁴⁰ ISTI. *sp. dj.* i slike 4777-4779.

⁴¹ M. SUIĆ. Antički Nin (Aenona) i njegovi sponenici. *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 16-17. Zadar, 1969. 91.

padajućim urbanim sastavnicama (funkcionalizam).⁴² Za razliku od hramskih foruma koji su bili projektirani podosta zatvoreno,⁴³ gradske tržnice koje su svakodnevno bile prepune raznolikog trgovačkog svijeta i kupaca, građene su po svom unutargradskom smještaju naglašeno komunikativno. Stoga ih i nalazimo pored gradskih zidova, uz gradska vrata i u najtješnjoj vezi s *cardo maximus* ili *decumanus maximus*. Takodjer i pored prigradske rijeke i mosta koji je naselje povezivao s izvangradskim svijetom, ali i pored gradskog pristaništa, kao u Jaderu. Iz navedenih razloga gradske su tržnice bile redovito opskrbljene bunarskom ili tekućom vodom iz akvedukta kao i površinskom ili podzemnom gradskom kanalizacijom koja je ne samo odvodila oborinsku vodu s velike i popločane gradske tržnice i okolnih zgrada da bi spriječila poplavu, a služila je i da bi se što prije uklonilo nagomilano smeće s tržnice.⁴⁴

Neovisno o nedovoljno razriješenom natpisu Kvinta Bebija Zuprika, navedene analogije s gradskim tržnicama u Jaderu i u Saloni osnažuju argumentiranu pretpostavku da je i rimski municipij Enona takodjer imao svoju gradsku tržnicu (*emporium*) na lokaciji što je na *sl. 1* i *2* ozančena slovom E. Zadnju riječ o tome koliko je tržnica Enone bila velika, kako je gradjevinski i arhitektonski bila riješena (taberne, portikati, ukrasne i počasne skulpture), gdje se nalazio javni zdenac i javni nužnik i kako je bila riješena kanalizacija, ali i kako je i s kojim gradskim ulicama bila direktno povezana, može predočiti samo stručno obavljeno arheološko istraživanje. Sretna je okolnost što je taj dio grada Nina slobodan i još nije urbano definiran, što je ne mala prednost za sustavno i cjelovito arheološko istraživanje.

⁴² Ž. DOMLJAN, Funkcionalizam u arhitekturi, *Enciklopedija likovnih umjetnosti 2*, Zagreb, 1962, 333.

⁴³ M. SUIĆ, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981, 203. ISTI, *Antički grad*, 155.

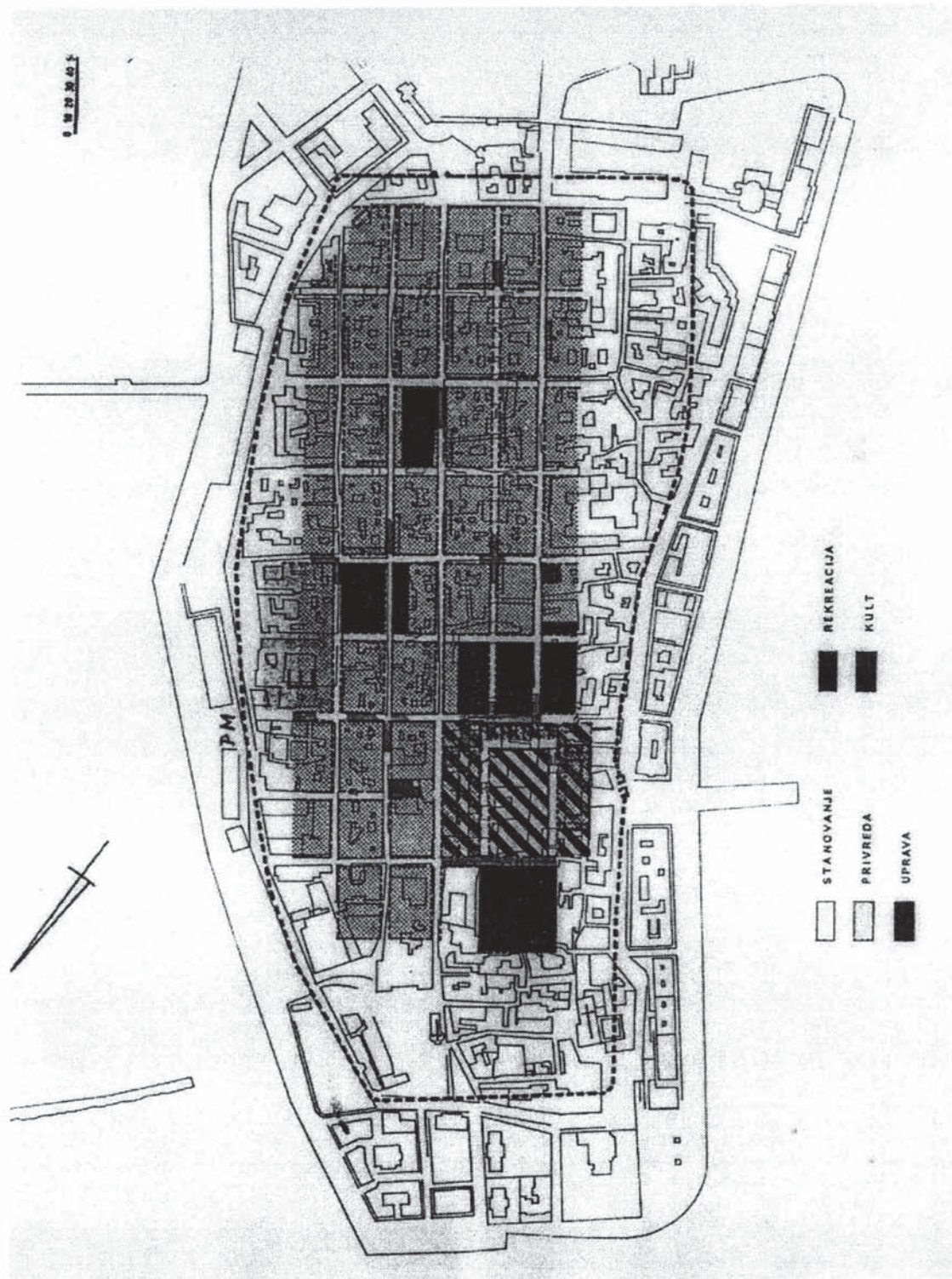
⁴⁴ B. ILAKOVAC, Jedan forum u rimskoj Saloni sigurno je poznat, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 9*, Zagreb, 1992, 68.

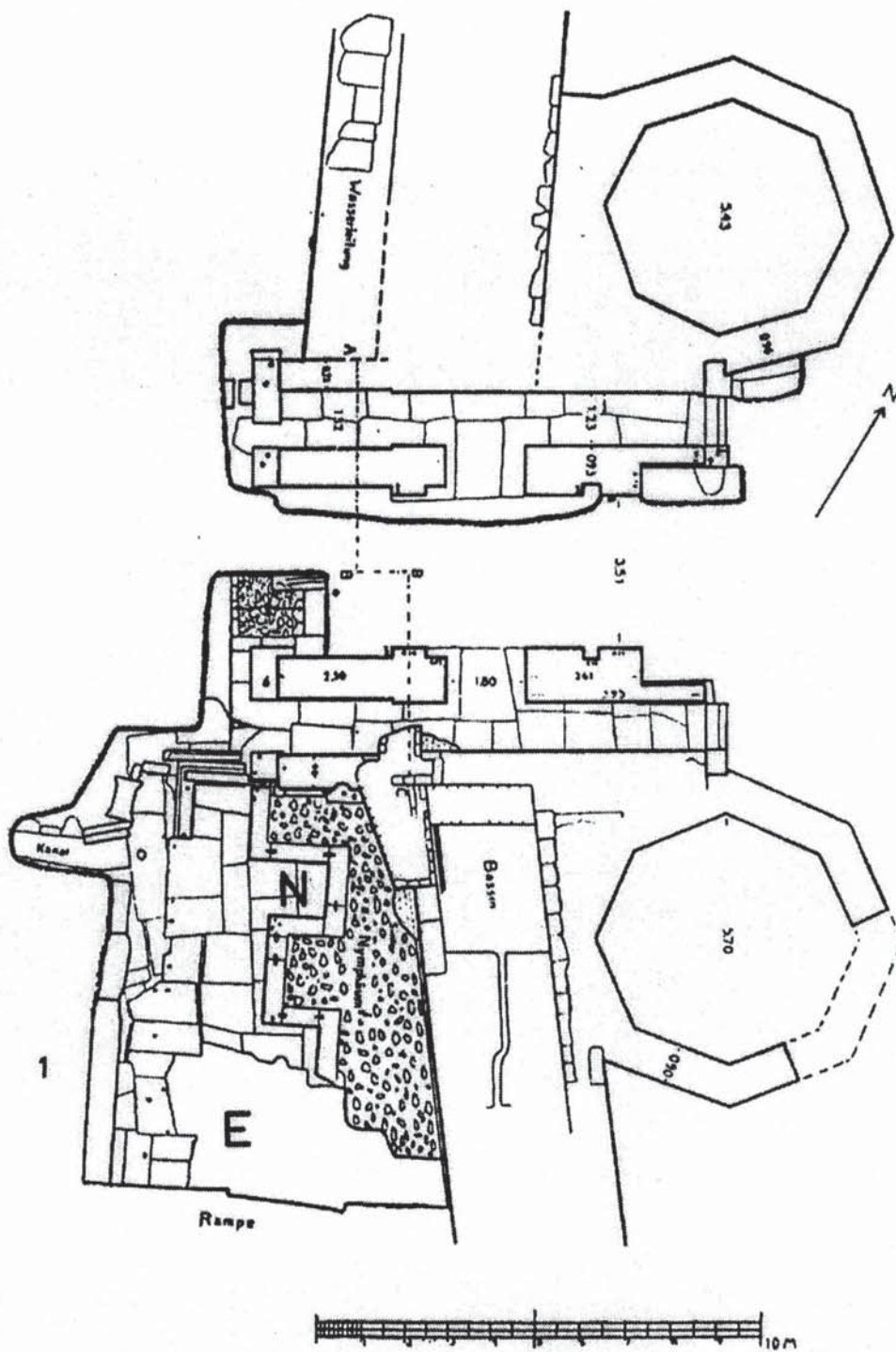
Sl. 1 Tlocrt Nina iz 19. st.

Sl. 2 Austrijska katastarska karta Nina iz 1826, M 1:2800

Sl. 3 Položaj emporija u Jaderu (M. Suić)

Sl. 4 Dio emporija E u Saloni i nimfej N pored Porta Caesarea (H. Kähler)

Boris Ilakovac: THE TOWN MARKET (EMPORIUM)
OF ROMAN NIN (AENONA)

Summary

Despite incomplete data and no previous archeologic research on early imperial urbanism in ancient Liburnia the following was analysed:

- a) whether the early imperial programme for urbanizing Liburnian Aenona next to most important urban constituents also included plans for the erection of a city market;
- b) where could such market be situated.

With reference to that, there is still a large and unurbanized part of Nin (marked E on pictures 1 and 2). Observing such parts of Nin which are to be found in known urban Roman contents one has to face following analogies.

The part of Nin marked E is located along the southern Roman town wall (pict. 1=GZ). The market place in Jader also (pict. 3=E) is situated next to the north-western town wall. The same was found out concerning the town market in Salona (pict. 4=E).

The mysterious area E in Nin was located next to the southern town-gate (pict. 1=GV1). Next to the north-eastern town-gate called "Porta Marina" in the middle ages (pict. 3) lied the market place of Jader. The market place in Salona (pict. 4=E) was situated next to the best preserved and best architecturally formed town-gate, later called "Porta Caesarea".

The area E in Nin was placed near the newly built Roman bridge (pict. 1=1) connecting the settlement with Jader and with the also newly constructed landing-place on the shore of the Zadar channel, while the market place in Jader was situated next to the town pier in a well protected harbour (pict. 3).

Running water was led to Aenona from an aqueduct on the southern side (pict. 1=2) at the beginning only reaching area E and later the temple forum (pict. 1=F). Salona as well was provided with running water reaching the town market E where there was a public well architecturally formed like a nymphaeum (pict. 4=N). Due to nearby town thermae and an urban villa it is supposed that the market place in Jader was provided with running water, too.

The main town road, *cardo maximus* (pict. 1=CM) only started from the northern edge of the mysterious area E in Nin. The second one, the town artery (pict. 1=GU) ran across area E and connected the southern town-gate GV1 with the eastern town-gate GV2. A decu-

manus maximus ran along the town market in ancient Jader, while in Salona the main town road, *cardo maximus*, was placed nearby the market place connecting the *Porta Caesarea* with western parts of the town.

In Salona only a small part of the town market was discovered but the finding included the rather valuable *nimphaeum*. As concerns Jader, not only a marginal part of the *emporium*, but also a significant epigraphic monument of M. Anian referring to the erection of the market place (pict. 5) was found.

By certain analogies with town markets in Jader and Salona, their urban location, their linking of town-gates and main roads, their location in relation to town-walls and aqueducts, town piers and bridges being similar to these in Aenona, it can be concluded that in the unurbanized area of Nin (pict. 1 and 2=E) the former market place of Aenona may be recognised. Furthermore, these analogies discover that already in the early Roman Empire town planners working in the Roman province of Dalmatia, especially in ancient Liburnia, followed a clear, functional and homogenous scheme for solving certain urban problems (functionalism).

